

Οκτώβρης 1917 – Τέχνη και Επανάσταση

Ξεκινώντας να ερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ τέχνης και επανάστασης, μεταξύ καλλιτεχνικής δημιουργίας και πολιτικής στράτευσης, οφείλουμε να είμαστε σαφείς σε ένα βασικό ζήτημα: Η τέχνη από μόνη της δεν μπορεί να προκαλέσει ουσιαστικές επαναστατικές συνθήκες. Τίποτα δεν μπορεί να αντικαταστήσει τον ρόλο του επαναστατικού κόμματος, της συνειδητής και οργανωμένης εργατικής τάξης και των υπολοίπων καταπιεσμένων στρωμάτων, στον αγώνα τους ενάντια στην καπιταλιστική βαρβαρότητα...

Παρόλα αυτά, ένας μεγάλος αριθμός καλλιτεχνών και καλλιτεχνικών κινημάτων, σε όλους τους τομείς της τέχνης, από την αρχαιότητα κιόλας, έπαιξαν και παίζουν τεράστιο ρόλο στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας απέναντι σε μείζονα πολιτικά ζητήματα, στην όξυνση της ταξικής συνείδησης των καταπιεσμένων, στην διαμόρφωση αγωνιστικών προσωπικοτήτων και συμπεριφορών και τέλος στην προώθηση επαναστατικών ιδεών.

Στη Ρωσία του 17

Στη Ρωσία του 1917 με το μέρος της επανάστασης είναι ταγμένη σχεδόν όλη η καλλιτεχνική πρωτοπορία της χώρας, δημιουργώντας τεράστιες καλλιτεχνικές καινοτομίες στο θέατρο (Βζέβολοντ Μεγιερχολντ), στον κινηματογράφο (Σεργκέι Αιζενσταϊν), στην ποίηση (Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι), στη μουσική (Σεργκέι Προκόπιεφ), στη ζωγραφική (Καζιμίρ Μάλεβιτς, Αλεξάντερ Ροντσένκο, Βλαντιμίρ Τάτλιν, Παβέλ Φιλόνοφ κ.α.) στη λογοτεχνία (Μαξίμ Γκόργκι)...

Τα κινήματα του ρωσικού φουτουρισμού, του κονστρουκτιβισμού/σουπρεματίσμ, σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα τόσο με το κόμμα των Μπολσεβίκων όσο και με τις γενικότερες επαναστατικές διεργασίες στην κοινωνία.

Ο καθένας από όλους τους παραπάνω καλλιτέχνες όπως και πολλοί άλλοι, εμπνέεται από τους κοινωνικούς αγώνες, συμμετέχει σε αυτούς, προσπαθεί να μεταμορφώσει τα εκφραστικά μέσα της τέχνης του σε σχέση με τις επαναστατικές ζυμώσεις στην κοινωνία. Επιδιώκει να προβάλει τις σοσιαλιστικές ιδέες, όπως και την σαπίλα της αστικής τάξης, των παπάδων και των βασιλιάδων. Προσπαθεί να δείξει τη δύναμη της οργανωμένης εργατικής τάξης και των αγροτών...

Και όλα αυτά γίνονται με τέτοια αισθητική και εκφραστική ακρίβεια και σαφή καλλιτεχνικό προσανατολισμό, ώστε ακόμη και σήμερα να μιλάμε για τα αριστουργήματα της ρωσικής πρωτοπορίας των ετών '17 - '24.

Το «θέατρο του Οκτώβρη»

Να δώσουμε ένα μικρό παράδειγμα από τον χώρο του θεάτρου. Ο Βζέβολοντ Μέγιερχολντ, ηθοποιός, σκηνοθέτης και δάσκαλος ηθοποιών, μέλος του Μπολσεβίκικου κόμματος, στα χρόνια της επανάστασης ιδρύει το «Θέατρο του Οκτώβρη». Οι ηθοποιοί του είναι βασικά εργάτες και ερασιτέχνες. Στις παραστάσεις τους είναι ντυμένοι με εργατικές φόρμες. Παίζουν σε διάφορες πόλεις αλλά και περιοδεύουν σε κάθε μέτωπο του εμφυλίου πολέμου. Βοηθούν στη μεταφορά πληροφοριών από το ένα μέτωπο στο άλλο, παίζουν για τους μαχητές του Κόκκινου Στρατού,

προσπαθώντας να ανεβάσουν το ηθικό τους και να αναδείξουν την τεράστια πολιτική σημασία αυτού του αγώνα.

Σε καλλιτεχνικό επίπεδο, ο Μέγιερχολντ, καταργεί τη θεατρική αυλαία. Φέρνει την σκηνική δράση μες στα πόδια του θεατή ακριβώς για να τον κάνει συμμετοχο στη δράση. Προσπαθεί έτσι να δώσει στον θεατή τη δυνατότητα να βιώσει την παράσταση, να κρίνει και να συγκρίνει δράσεις και συμπεριφορές με έναν όσο το δυνατό πιο άμεσο τρόπο. Ο Μέγιερχολντ απελευθερώνει την ηθοποιία από τις μικρές ατμόσφαιρες, τις ιδιαίτερες ευαισθησίες και τα συναισθήματα της άρχουσας τάξης. Δημιουργεί ένα θέατρο γεμάτο ενθουσιασμό, γεμάτο φως και δράση. Πολεμάει ενάντια στο θέατρο των ψευδαισθήσεων, που αποκοιμίζει τον θεατή, αποπροσανατολίζοντας τον από την ανάγκη να δράσει κριτικά-επαναστατικά (Μαρξ). Προσπαθεί να κάνει ένα θέατρο που να απευθύνεται στο επαναστατημένο ρωσικό προλεταριάτο και στον νέο κόσμο που χτίζεται.

Να σημειώσουμε εδώ ότι ο Μέγιερχολντ, στα χρόνια της ανόδου του σταλινισμού περνάει με το μέρος της Αριστερής Αντιπολίτευσης του Λέον Τρότσκι. Στα 1940 εκτελείται από την Κα-Γκε-Μπε για «φορμαλισμό» και «τροτσκισμό», αφού προηγουμένως, με το πιστόλι στον κρόταφο, αναγκάζεται να αποκηρύξει ολόκληρο το έργο του.

Καλλιτεχνική πρωτοπορία και Μπολσεβίκοι – μια σχέση διαλεκτική

Το κόμμα των Μπολσεβίκων, με τη σειρά του, βρίσκεται σε μια διαλεκτική σχέση με όλο το ρεύμα της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας. Χωρίς να παραλείπει να ασκεί κριτική όπου χρειάζεται, ο Λένιν μιλά διαρκώς για την «απλοχεριά στην ατομική δημιουργία, στις ατομικές λύσεις, στη φαντασία, τη μορφή και το περιεχόμενο» διεκδικώντας την ίδια στιγμή μια τέχνη «απαλλαγμένη από το κεφάλαιο, τον καριερισμό και τον αστικό αναρχικό ατομικισμό». Μιλάει για καλλιτέχνες χωρίς ιδιοτέλεια, αλλά με πίστη στις ιδέες του σοσιαλισμού, που να εμπνέονται από τους απελευθερωτικούς αγώνες και τα κινήματα των καταπιεσμένων σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης.

Σταλινισμός και «σοσιαλιστικός ρεαλισμός»

Με την άνοδο του Σταλινισμού, από το 24 και μετά, μαζί με ολόκληρο τον Μαρξισμό και η καλλιτεχνική δημιουργία γίνεται δόγμα για να δικαιολογήσει την άνοδο της γραφειοκρατίας. Έχουμε τον λεγόμενο «σοσιαλιστικό ρεαλισμό», το μοναδικό ρεύμα που παραδέχεται και επιτρέπει το Κόμμα. Πρόκειται για μια σειρά αισθητικών κανόνων που πιάνουν όλους τους τομείς της τέχνης. Ο «σοσιαλιστικός ρεαλισμός», επί της ουσίας, σκοπό έχει να αγιοποιήσει τον Σταλινισμό και να εκμεταλλευθεί κάθε μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης για να υπερασπιστεί την εκάστοτε κομματική γραμμή.

Όποιος παρεκκλίνει από αυτό το δόγμα εκτελείται με την κατηγορία του «φορμαλισμού» - «τροτσκισμού».

Ο Λέων Τρότσκι γράφει για τον «σοσιαλιστικό ρεαλισμό»:

«Προβάλλουν σαν παράδειγμα μια ιδανική κοινωνία, απαλλαγμένη από κάθε σύγκρουση και αποτελούμενη από ήρωες της εργασίας, από μητέρες ηρωίδες από οικογένειες χωρίς προβλήματα, από ταξιαρχίες ελίτ που ακολουθούν με ενθουσιασμό και χωρίς συζήτηση τις ντιρεκτίβες και τα λάθη των εκπροσώπων του κόμματος».

Σουρεαλισμός

Την ίδια περίοδο ο εξόριστος στο Μεξικό Τρότσκι συνεργάζεται με τον ποιητή **Αντρέ Μπρετόν**, από τους ιδρυτές του σουρεαλισμού, και με τον ζωγράφο Ντιέγκο Ριβέρα, με σκοπό τη δημιουργία της διεθνούς ομοσπονδίας ανεξάρτητης επαναστατικής τέχνης, στην προσπάθειά του να συσπειρώσει πρωτοπόρους επαναστάτες καλλιτέχνες από όλο τον κόσμο. Τα πιο γνωστά μέλη της

ομοσπονδίας είναι: Ο Πάμπλο Πικάσο, ο Αντρέ Μαρλώ, ο Ντιέγκο Ριβέρα, η Φρίντα Κάλο, ο Ζαν Λουί Μπαρρό κ.α.

Ο Τρότσκι, στα κείμενα του για την τέχνη, τονίζει διαρκώς τη σημασία της ελευθερίας στην καλλιτεχνική δημιουργία και επισημαίνει τις υποσυνείδητες διαδικασίες της δημιουργικότητας.

«Ο σοσιαλισμός» γράφει, «από την ίδια του την ουσία, σαν παγκόσμιο ιδανικό, σημαίνει την απελευθέρωση όλων των μορφών της πνευματικής εργασίας από κάθε είδους κοινωνικοπολιτικά δεσμά και περιορισμούς».

Το μανιφέστο Τρότσκι – Μπρετόν για την επαναστατική τέχνη κλείνει με τη φράση:

«Ανεξαρτησία της τέχνης για την επανάσταση – Επανάσταση για την ανεξαρτησία της τέχνης».

Η συμβολή του επαναστάτη-καλλιτέχνη

Γενικεύοντας τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι τελικά η επαναστατική τέχνη βοηθάει στο να αλλάξει ο κόσμος διαμορφώνοντας συνειδήσεις αγωνιστών, συμβαδίζοντας με τον αγώνα της εργατικής τάξης. Η επαναστατική τέχνη συμπυκνώνει ελπίδες και πάθη, όνειρα, αγωνίες και αγώνες των ανθρώπων κάθε ιστορικής εποχής.

Ρόλος της είναι να καλλιεργεί την ψυχή και το πνεύμα (Μαρξ) να συγκινεί και να προβληματίζει, να οξύνει την κρίση και τη φαντασία, όπως και να διεγείρει την ανάγκη για δράση τόσο σε αυτούς από τους οποίους γίνεται, όσο και σε αυτούς στους οποίους απευθύνεται. Και πάντα, με τις πιο πρωτοπόρες και προωθημένες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης.

Ο επαναστάτης- καλλιτέχνης, σαν πολύ ευαίσθητος δέκτης, συμμετέχει και ζυμώνεται μέσα στα κοινωνικά και ταξικά κινήματα χειραφέτησης των εργαζομένων, εμπνέεται από τις σοσιαλιστικές ιδέες και τα ιδανικά για τα οποία αγωνίζεται η εργατική τάξη και τα λαϊκά στρώματα. Αναπόφευκτα η δυναμική αυτή, με τρόπο άμεσο ή έμμεσο, αντανακλάται στο έργο του. Άλλωστε μονάχα μέσα από την ανατροπή του καπιταλισμού, η καλλιτεχνική δημιουργία θα βρει το αληθινό της πρόσωπο, παύοντας να είναι είδος προς αγορά και πώληση, ένα εμπόρευμα, μέσα από τη διακίνηση του οποίου κάποιοι πλουτίζουν και κάποιοι είναι εκτελεστικά όργανα των συμφερόντων τους.

Την ίδια στιγμή, δεν είναι δυνατόν η καλλιτεχνική δημιουργία να μετατρέπεται σε δόγμα ή να υπόκειται στον αυστηρό έλεγχο κομματικών κανόνων. Έτσι γίνεται στείρα και παθητική. Αντί να λειτουργεί υπέρ της προόδου γίνεται αντιδραστική και οπισθοδρομική.

Σάββας Στρούμπος